

Rebeka Mesarić Žabčić
Rebeka.Mesaric@imin.hr

Marina Perić
Marina.Peric@imin.hr

Institut za migracije i narodnosti
Zagreb

UDK 314.743(83=163.42)
314.743(944=163.42)

Prethodno priopćenje
Primljeno: 29.03.2006.
Prihvaćeno: 19.06.2006.

Redefiniranje etničkog identiteta

Primjeri hrvatskih etničkih zajednica u Čileu i New South Walesu

U radu se analizira etnički identitet na primjeru hrvatskih etničkih zajednica u prekomorskim zemljama, Čileu i Australiji, u razdoblju od početka Domovinskog rata i međunarodnog priznanja Republike Hrvatske do danas. Predmet je istraživanja hrvatska iseljenička zajednica s različitim društvenim aktivnostima unutar hrvatskih društava. Ciljevi su rada istražiti u kojoj je mjeri i na kojoj razini etnički identitet prepoznatljiv u hrvatskim etničkim zajednicama u dvije istraživane države, te istodobno utvrditi njihove sličnosti ili razlike. Istraživanje se temelji na dostupnoj literaturi, dosadašnjim istraživanjima, analizi novinskih članaka i podacima o hrvatskim iseljeničkim zajednicama prikupljenim putem interneta te u razgovorima s članovima, predstavnicima pojedinih društava koja djeluju unutar hrvatskih etničkih zajednica u odabranim državama.

Ključne riječi: emigracija, etnički identitet, hrvatski iseljenici, hrvatske udruge, hrvatska zajednica, multikulturalizam

Uvod

I seljavanje Hrvata u prekomorske zemlje započelo je sredinom 19. stoljeća, a nastavilo u 20. stoljeću. Iako, povi-

jesno gledano, možemo izdvojiti četiri velika vala iseljavanja,¹ u ovom ćemo se radu najvećim dijelom osvrnuti na posljednji, tj. na razdoblje iseljavanja tijekom devedesetih godina prošlog stoljeća do danas na dva kontinenta, u australsku državu New South Wales (NSW) i Čile. Glavni je cilj i svrha ovog rada istražiti u kojoj je mjeri i na kojoj razini etnički identitet prepoznatljiv u hrvatskim etničkim zajednicama u Čileu i NSW-u te postoje li sličnosti i različitosti s obzirom na aktivnosti postojećih hrvatskih društava. Iseljavanje u prekomorske zemlje događalo se pod izravnim ili posrednim pritiskom nepovoljnih gospodarskih i političkih uvjeta u matičnoj domovini, a iseljenički valovi bili su usmjereni prema politički stabilnijem i gospodarski razvijenijem svijetu.

Vrlo je teško odrediti što utječe na odluku svakog pojedinca o odlasku iz rodnog kraja, te koji su uzroci iseljavanja presudni u trenutku samog odlaska. U većini teorija o migracijama javljaju se brojni čimbenici koji uzrokuju migracije, a uglavnom se mogu svesti na dvije glavne skupine. To su privlačni (*pull*) i potisni (*push*) čimbenici. Između prostora u kojem prevladavaju jedni i drugi čimbenici dolazi do migracije stanovništva. Potisni su čimbenici gospodarsko-društvene (velika gospodarska kriza, nemogućnost prehranjivanja obitelji, kriza vinogradarstva, kriza brodarstva, viškovi radne snage u poljodjelstvu, nemogućnosti grada i okolice da zaposli višak poljoprivrednog stanovništva, opća nerazvijenost, mala ponuda radnih mjesta u mjestu prebivališta, nezadovoljavajući lokalno-socijalni uvjeti itd.), ali i političke naravi (neprihvatljiva politička situacija u matičnoj domovini, djelovanje KPJ-a i komunistička vladavina u bivšoj državi, jugoslavenstvo, relativno česta ratna zbivanja, dva svjetska rata, politička kriza kasnog komunizma i Domovinski rat). Privlačni su čimbenici za odlazak hrvatskih iseljenika u Australiju i Čile osiguran posao na plantažama šećerne trske, u preradi duhana, u vinogradima, u rudnicima salitre te, u kasnijim razdobljima iseljavanja, u građevinskoj industriji, ugostiteljstvu, trgovini, informatici i transportnoj industriji. Dakle, može se zaključiti kako su uzroci zbog kojih je stanovništvo iseljavalo tijekom četiri velika vala iseljavanja najvećim dijelom gospodarsko-društvene i političke naravi. Posljedice prekomorskih migracija odražavaju se u zemlji (prostoru) emigracije, imigracije i na migrantu, tj. migrantima kao grupi. Zemlja podrijetla emigracijom uglavnom gubi najvitalniji dio stanovništva, a postupno dolazi i do promjena gotovo svih struktura stanovništva koje se dugoročno odražavaju na prostoru pojedinih regija, zemalja i obrnuto, dok migrant (iseljenik) na osobnoj razini prolazi kroz razna iskustva kako bi zadovoljio svoje želje, ciljeve, potrebe i očekivanja.

---

¹ Prvi val: od 1880-ih godina do Prvoga svjetskog rata – iseljavanje u prekomorske zemlje, uzrokovano vezom politike i gospodarstva; drugi val: nakon Drugoga svjetskog rata – iseljavanje uzrokovano nedovoljnom razvijenošću i siromaštvom zemlje te komunističkom vladavinom u bivšoj državi; treći val: 1960-ih i 1970-ih godina – iseljavanje započeto liberalizacijom državne politike prema odlasku na tzv. privremeni rad u inozemstvo u zapadnoeuropske zemlje, ekonomske je naravi, a uzrokovano lošim stanjem tržišta rada u Hrvatskoj i potražnjom na tržištu rada u zapadnoeuropskim zemljama; četvrti val: od 1990-ih godina – prisilno iseljavanje određenog broja Hrvata s većeg dijela teritorija Republike Hrvatske i BiH-a uzrokovano velikosrpskome agresijom (Akrap, 2003; Čizmić; Živić, 2005).

Razdoblja iseljavanja u Čile od 19. stoljeća do danas

Iseljavanje Hrvata u zemlje Južne Amerike bilježi se već sredinom 19. stoljeća, iako su to bila pojedinačna iseljavanja, uglavnom mornara i pomoraca. Posljednja dva desetljeća 19. stoljeća obilježile su masovne migracije Hrvata u Sjevernu i Južnu Ameriku, pa tako i u Čile, i to iz Austrijske pokrajine Dalmacije, poglavito dalmatinskih otoka. U Čile je najviše iselilo Hrvata s otoka Brača, Hvara te dubrovačkog i omiškog kraja. Procjenjuje se (Mataić, 1998; Antić, 2003) da je u Čile gotovo 80-90 posto iseljenika došlo s otoka Brača.

Hrvati su naselili jug (pokrajina Magallanes) i sjever (Antofagasta i Tarapaca) Čilea. Živjeli su u tzv. kolonijama koje su se razlikovale po veličini, od nekoliko desetaka do nekoliko tisuća iseljenika.

U pokrajinu Magallanes došli su sedamdesetih, a u većem broju devedesetih godina 19. stoljeća. Ovaj kraj naseljavali su zbog nalazišta zlata koja su otkrivena 1869. u rječici Rio de la Minas koja protječe kroz sam Punta Arenas u kojem je osnovana prva hrvatska iseljenička kolonija.

Druga hrvatska iseljenička kolonija osnovana je u mjestu Porvenir na otoku Ognjena zemlja (Tierra del Fuego). Otok su hrvatski iseljenici naselili sedamdesetih godina 19. stoljeća, živeći raštrkano i radeći u malim skupinama kao kopači zlata.

Ognjenu zemlju hrvatski su doseljenici u većem broju naseljavali sredinom osamdesetih godina 19. stoljeća. Njihov dolazak vezan je uza zlatnu groznicu, ali i djelatnost Juliusa Poppera na tom polju.² Prestankom zlatne groznice, postupno su se usmjerili na druge djelatnosti ili su napustili otok. Oni koji su ostali, prihvatili su se stočarstva.

U kasnijim razdobljima, industrija salitre privukla je veći broj iseljenika u žarke predjele na sjeveru Čilea, u Iquique u pokrajini Tarapaca i Antofagastu u pokrajini Antofagasta. Hrvatski iseljenici stizali su do Antofagaste uglavnom ploveći kroz Magellanov tjesnac ili do Buenos Airesa i potom kopnenim putem preko Anda.

Hrvatske kolonije na ovim prostorima postupno su rasle uslijed vađenja i prerade salitre gdje su Hrvati odigrali pionirsku ulogu, među prvima eksploatirajući salitru. Oni su sudjelovali u svim poslovima vezanim za salitru: bili su vlasnici tvornica, fizički radnici i službenici. Najviše je Hrvata na sjeveru Čilea živjelo u pokrajini Antofagasta, a u istoimenom gradu bila je naša najorganiziranija kolonija.

U početku su se gotovo svi bavili trgovinom. Nakon trgovine, upuštali su se i u druge poslove, pa su mnogi ulagali imetak u proizvodnju salitre te rudokope sumpora i kristalizirane soli.

---

² J. Popper, Rumunjski židovskog podrijetla, dolazi na Ognjenu zemlju 1886. obavljajući geografska istraživanja, a usput se bavi i nalazištima zlata. Osniva u Buenos Airesu društvo za iskorištavanje zlatnih nalazišta, a potom uspostavlja bazu na Ognjenoj zemlji. U prvoj skupini Hrvata koje je Popper 1887. doveo iz Buenos Airesa na Ognjenu zemlju bio je Matija Mihalić, rođen 1864. u Pučišću na Braču (Antić, 1991: 273).

Manji broj iseljenika naselio se krajem 19. i početkom 20. stoljeća u gradovima Calama, Tocopilla i Chanaral. Uglavnom su se bavili trgovinom.

U srednjem dijelu Čilea naselio se manji broj Hrvata, i to u Valparaiso i Santiago.

Drugo značajno razdoblje iseljavanja bilježi se nakon Prvoga svjetskog rata kada je SAD uveo tzv. useljeničke kvote pa se iseljavanje pojačano usmjerilo prema zemljama Južne Amerike (Argentini, Brazilu, Čileu). Naime, 1921. SAD je uveo restriktivni zakon o imigraciji koji je za svaku zemlju dopuštao imigracijsku kvotu u visini od 3 posto zatečenog stanovništva zemlje (prema popisu stanovništva iz 1910.) u SAD. Zakon je drastično pooštren 1924. godine kada se imigracijska kvota spustila na 2 posto (prema popisu stanovništva iz 1890.).

Potkraj dvadesetih godina 20. stoljeća osnovale su se nove kolonije hrvatskih iseljenika u gradovima Santiago, Concpcion, La Serena, Ovalle, Vina del Mar, Valdivia. Riječ je o reemigracijama hrvatskih iseljenika unutar Čilea koje su nastale kao posljedica političke centralizacije vlasti, gospodarstva i visokog školstva u glavnom gradu Santiagu, te uslijed zatvaranja tvornica salitre nakon otkrića umjetnog gnojiva (mnogi hrvatski iseljenici ostali su bez posla, a hrvatski gospodarstvenici bili su prisiljeni zatvoriti svoje tvornice).

Do Drugoga svjetskog rata prestalo je značajnije iseljavanje Hrvata u Čile.

Osim ekonomskog iseljavanja, koje je obilježilo ova dva razdoblja, bilo je i političkih iseljavanja, uglavnom u Argentinu, ali je nešto manji broj Hrvata, tzv. političkih emigranata, došao i u Čile nakon Drugoga svjetskog rata. Danas još uvijek postoje hrvatske etničke kolonije u Čileu, a najveće su u Punta Arenasu, Porveniru, Iquiqueu, Antofagasti i Santiagu.

Prema procjenama čileanskog Ministarstva vanjskih poslova, danas u Čileu ima oko 150.000 Čileanaca hrvatskog podrijetla što ukupno čini 1,5 posto čileanske populacije. Neznatan je broj Hrvata u Čileu koji su rođeni u Hrvatskoj, tj prvog iseljeničkog naraštaja. Danas se uglavnom za Hrvate u Čileu koristi naziv "čileanski Hrvati", pa se tim nazivom obilježava posebna etnička kategorija Čileanaca hrvatskog podrijetla.

Razdoblja iseljavanja u New South Wales od 19. stoljeća do danas

Pretpostavlja se kako su prvi Hrvati stigli u NSW oko 1800. godine, iako ima indikacija o njihovom dolasku i prije spomenute godine. Bili su to mahom mornari iz obalnih krajeva Hrvatske koji su radili na brodovima brojnih stranih država. Ime A. Cumberbitcha, kao slobodnog doseljenika, nalazi se na popisu pučanstva u NSW-u od 1800. do 1802. (Tkalčević, 1999). Drugi izvor govori kako su prvi hrvatski doseljenici došli u naselje Broken Hill u NSW-u prije 1880. godine (Tkalčević, 1999). Holjavec

(Holjevac, 1968) navodi da su prvi hrvatski doseljenici u NSW bili Zubrinčić i Poldrugo. Marin Alagich (Alagich, 1988) ističe da je 1890. godine u NSW-u živjelo 150-ak Hrvata te da su se naselili u naselju Broken Hill. Među prvima su otvorili vinarije, kooperative u otkupu mlijeka, bavili se uzgojem povrća i ribolovom. Prvim većim iseljeničkim valom smatra se razdoblje od 1890. do 1918. godine kada je povećana skupina Hrvata iz Račišća na otoku Korčuli stigla u zapadni dio Australije. Uzrok tog iseljeničkog vala bila je filoksera koja je poharala dalmatinske vinograde i "otjerala" mnoge vinogradare u emigraciju (Colic-Peisker, 2005).

Značajniji val emigracije prema NSW-u zbio se između 1918. i 1945. godine. Naime, završetkom Prvoga svjetskog rata zbog političkih promjena i teške gospodarske situacije u matičnoj zemlji dolazi do intenzivnije hrvatske lančane migracije prema Australiji. Doseljavaju Hrvati iz svih dijelova Dalmacije, Hercegovine, Like, Korduna, Banovine i Slavonije. Naraštaj hrvatskih doseljenika pristigao u razdoblju od 1918. do 1930-ih godina bavila se ribarstvom, vinogradarstvom, voćarstvom te radila u kamenolomima i u graditeljstvu. Velika ekonomska kriza 1930-ih godina zaustavila je useljavanje Hrvata u Australiju, ali se ono nastavilo u velikom broju nakon Drugoga svjetskog rata (Colic-Peisker, 2005). U razdoblju nakon Drugoga svjetskog rata u Australiju su stigla tri velika hrvatska useljenička vala. Najraniji veći val započeo je 1948. godine kada su mnogi Hrvati koji su se borili u Drugome svjetskom ratu u službi NDH iseljavali prema Australiji iz izbjegličkih logora u Austriji, Italiji i Njemačkoj. Radi se o tzv. *Displaced Persons* (DPs), mnogim Hrvatima koji su zbog vlastita (antikomunističkog) političkog usmjerenja bili političke izbjeglice u europskim zarobljeničkim logorima prije nego što su se ukrkali na brod za Australiju (Colic-Peisker, 2005). Iako je većina Hrvata imala visoko obrazovanje, njihove kvalifikacije nisu bile priznate u Australiji te su mnogi liječnici i ostali stručnjaci počeli svoj australski život kao fizički radnici, a žene kao kućne pomoćnice. Iako su izgubili osobni profesionalni status zbog sudbine koja ih je snašla u "novoj domovini", moralno su ostali snažni te pokreću borbu za očuvanje hrvatskog identiteta, osnivajući udruženja i etničke klubove. To je bio val hrvatske antikomunističke emigracije prema Australiji, ali i prema drugim zemljama koje su primale političke izbjeglice (Radica, 1992; Rojnica, 1994; Colic-Peisker, 2005). Ilija Šutalo (Šutalo, 2004) dijeli ih detaljnije, u pet kategorija: ekonomski imigranti, politički imigranti, nezadovoljni pojedinci, obiteljsko sjedinjenje i izbjeglice. Podrijetlom su iz Dalmacije, Bosne i Hercegovine, Srijema, Like, Bačke, Boke kotorske i istočne Slavonije.

Sljedeći val Hrvata prema NSW-u i drugim dijelovima Australije trajao je od 1954. do 1960. godine, kada naraštaj mladih Hrvata koji, iako nisu sudjelovali u oružanim sukobima u Drugome svjetskom ratu, odlučuju napustiti Hrvatsku radije nego graditi budućnost u komunističkom režimu "kod kuće". To je val ekonomske emigracije kada je Australija primala i zapošljavala zdrave i snažne mlade ljude za industrijske poslove (Colic-Peisker, 2005). Najveći je val Hrvata u NSW stigao između 1960. i 1973. godine. Većim su dijelom iz Dalmacije, Dalmatinske zagore, ali i iz drugih ruralnih te urbanih područja Hrvatske. I to je bio val ekonomske emigracije, tzv. "dio masovnog uvoza" radne snage u Australiju iz južne Europe. Colic-Peisker (Colic-

Peisker, 2005) ističe kako bi obično prvo stigli muškarci uz potporu ranije pristiglog rođaka (lančana migracija), a nakon nekoliko godina njihove zaručnice, supruge ili obitelji. Uglavnom su se naseljavali blizu svojih sunarodnjaka i često su radili u istim poduzećima, što im je osiguravalo jezičnu, emocionalnu i praktičnu potporu. Ova skupina hrvatskih doseljenika danas je većinom u mirovini, ali još uvijek brojčano najveća te dominira hrvatskim klubovima i udruženjima, gdje se vikendom igraju boće, karte, poslužuje hrvatska domaća hrana i pjevaju pjesme hrvatskih zabavnih izvođača. Razdoblje od 1973. do 1990-ih godina može se okarakterizirati kao razdoblje u kojem nema značajnijih valova iseljavanja hrvatskog stanovništva prema NSW-u i općenito prema Australiji. Novi je val započeo nakon 1990. godine i još uvijek traje. U tom je razdoblju u NSW i općenito u Australiju stiglo mnoštvo Hrvata sa sveučilišnom diplomom i znanjem engleskog jezika. Taj je iseljenički val bio potaknut ekonomskom, ali i političkom krizom kasnog komunizma u Hrvatskoj, a kasnije i ratom, ekonomskim stanjem i velikim porastom nezaposlenosti. Najveći dio pridošlih Hrvata uspio se zaposliti na osnovi svojih kvalifikacija te postupno s vlastitom djecom mijenja imidž hrvatske zajednice u Australiji i sve je prisutniji u javnom i kulturnom životu. Uključivanjem u društveni život australske svakodnevice postupno dolazi do kulturnog širenja hrvatskog etničkog identiteta hrvatskih iseljenika u multikulturalnom društvu australskog kontinenta.

Metodološke i teorijsko-terminološke napomene

U radu se raspravlja o identitetu odnosno redefiniranju identiteta hrvatske etničke skupine u Čileu i NSW-u. Pritom se govori o etničkom identitetu kao vrsti kolektivnog identiteta, ali s naglaskom na proces "identifikacijske tranzicije". Naime, smatra se kako je Domovinski rat, odnosno raspad bivše jugoslavenske države utjecao na proces redefiniranja etničkog identiteta hrvatske etničke skupine u Čileu i NSW-u. Budući da identifikacijska tranzicija uključuje endogenu (unutarnju) i egzogenu (vanjsku) tranziciju (Weinreich, 1988), analiziraju se pojavni i latentni oblici etničkog identiteta hrvatske etničke skupine u obje države.

Namjera je bila odgovoriti na pitanja: Je li Domovinski rat i raspad Jugoslavije doveo do redefiniranja etničkog identiteta Hrvata u NSW-u i Čileu? Na koji se način etnički identitet profilira? Koja su obilježja njihove etničnosti?

Analiza kolektivnog/etničkog identiteta neodvojiva je od analize socijalnog svijeta u kojima se on razvija pa je bilo neizbježno uključiti vremensko-prostornu dimenziju.

Izabrane su dvije države na različitim kontinentima (Australija, Južna Amerika) gdje živi hrvatska etnička skupina kako bi se pojasnile eventualne sličnosti ili različitosti po pitanju njihova etničkog identiteta. Procesi prekomorskih migracija iz Hrvatske odvijali su se u dugom stoljetnom razdoblju, kroz različita razdoblja i vrste migracije. Opće je poznato da danas u spomenutim državama žive različiti iseljenički naraštaji, koji su iseljavali iz različitih državnih formacija u kojima se Hrvatska nalazila (Austro-

Ugarska Monarhija, Kraljevina Jugoslavija, SFRJ) pa su, sukladno tome, sačuvali različite slike, sjećanja i uspomene na domovinu. Njihovi su potomci usvajali kulturu i znanje o svojoj etničkoj pripadnosti uglavnom kroz obiteljsku socijalizaciju pa se pretpostavlja da svijest hrvatskih iseljenika o vlastitoj etničkoj pripadnosti, ukoliko ona postoji, većim dijelom počiva na simboličko-mitskoj osnovi te je određena kao simbolička etničnost.

Naime, u etničkoj identifikaciji presudni su simboli, jer upravo oni dijele “nas” od “njih”. Oni su signali za one “izvan” i one unutar grupe. Simboli obično opstaju jer su dio mitske strukture. Pričanje mitova može u pripadnicima skupine probuditi snažnu svijest o “zajedničkoj sudbini” (Armstrong, 1982: 6-9). Armstrong, u skladu s tim, etnički identitet tumači kao skup različitih emocija i vjerovanja članova etničke grupe koji se oblikuje kroz mitove i simbole (tzv. mitsko-simbolički kompleks): “Mitovi, simboli i obrasci komunikacije “konstituiraju” etnički identitet; mitovi, uključujući mythomoteure,³ ukorjenjuju skupove vrijednosti i simbola tijekom dugih razdoblja.” (Armstrong, 1982: 283).

Važnost simboličko-mitskog kompleksa za opstanak etničke grupe uočio je i Smith, ali, za razliku od Armstronga, otišao je korak dalje i istaknuo da je “etnička jezgra” promjenjiva, tj. da se sadržaji etničkog identiteta mijenjaju: “Biti Talijan ili Rus danas nije isto kao 1980., a da ne govorimo 1960., i to u očima članova grupa kao i autsajdera.” (Smith, 1995: 31).

Smith je izdvojio šest glavnih atributa etničke zajednice: kolektivno vlastito ime, mit o zajedničkim precima, zajednička povijesna sjećanja, jedan ili više razlikovnih elemenata zajedničke kulture, povezanost s određenom “domovinom”, osjećaj solidarnosti pripadnika grupe (Smith, 1998: 40). Po njemu, za etničku identifikaciju važne su, osim povijesnih i kulturnih sadržaja, subjektivne komponente: mit o zajedničkim precima, “zajednička povijesna sjećanja”, privrženost određenoj zemlji i povezanost s njom (iako odvojena od domovine, etnička grupa može postojati zahvaljujući nostalgiji i duhovnoj privrženosti). Kohezija i samosvijest pripadnika zajednice raste i opada u zavisnosti s rastom i opadanjem subjektivnog značenja koje za njih ima svaki od tih atributa (usp. Smith, 1998). Smith smatra da kolektivni kulturni identitet treba rekonstruirati s povijesnog, subjektivnog i simboličkog stajališta: “Kolektivni kulturni identitet ne odnosi se na jednoobraznost elemenata tokom generacija, već na osjećanje kontinuiteta iz generacije u generaciju određene kulturne populacijske jedinice, na njihova zajednička sjećanja o ranijim događajima i razdobljima o njenoj povijesti, kao i na predodžbe koje svaka generacija ima o kolektivnoj sudbini te populacijske jedinice i njene kulture.” (Smith, 1998: 46).

Ovaj je rad usmjeren prema analizi etničkih organizacija: oblicima etničkog zajedništva i etničkom identitetu mladih (potomaka iseljenika), tj. prema rekonstrukciji tradi-

³ Radi se o složenici koju je Smith uveo u svom djelu *The Ethnic Origins of Nations*, 1988., a označuje pokretački mit (prema bilješci iz: Smith, 2003: 186).

cije. Koriste se pojmovi poput: etnička organizacija, etnička mobilizacija, etnička inicijacija, etnički markeri, etnički hendikep i dr. Pod etničkim organizacijama misli se na društvene ustanove i zajednice etničke skupine (klubove, političke stranke, udruženja). Etnička mobilizacija označuje pokretanje članova određene etničke skupine (na etničkim osnovama) u ostvarivanju određenih ciljeva. Etnički markeri oznake su ili obilježja etničke skupine poput jezika, simbola, teritorija (usp. Heršak ur., 1998: 54-55). Pojam etnički hendikep upotrebljava se kako bi se naznačio izostanak pojedinog etničkog markera koji može, ali ne mora predstavljati poteškoću pri realizaciji etničnosti (npr., nepoznavanje materinjeg jezika). Etnička je inicijacija simboličko-ritualni prelazak iz jednog identiteta u drugi (usp. Jenkins, 1996: 40-45).

Kad se govori o etničkom identitetu mladih, priklanja se Meluccievom (Melucci, 1996/97: 45) objašnjenju kako etnički identitet sve više gubi svoje biološke konotacije, odnosno slabe njegovi korijeni u kulturnoj tradiciji pa on danas postaje sve više problem kulturalnog izbora, spremnik iz kojeg pojedinci i grupe crpe svoj identitet. Iako tradicionalni korijeni etničnosti slabe (asimilacija, migracija), etnički se identitet sve više izabire kao kriterij za identifikaciju koji identitetu osigurava trajnost i povijest.

U sklopu projekta Instituta za migracije i narodnosti iz Zagreba Hrvatske migrantske zajednice: pripadnost i multikulturalizam, koji vodi dr.sc. Saša Božić, provedene su različite faze istraživanja u obje zemlje: terensko istraživanje, razgovori, intervjui, dopisi s čelnicima etničkih udruga i dr. Brojni izvori (iz različitih znanstvenih disciplina, poput povijesti, sociologije, političkih znanosti, psihologije, ekonomije, geografije) korišteni su i analizirani kako bi se usporedilo definiranje i redefiniranje etničkog identiteta kod starijeg i mlađeg naraštaja hrvatske etničke skupine na dva različita lokaliteta, u Australiji i Južnoj Americi, tj. u NSW-u i Čileu, iz suvremene perspektive.

Etničke organizacije: oblici etničkog zajedništva

Etničke organizacije imaju zadaću promicanja zajedničkih interesa etničke skupine, bilo u formalnim ili neformalnim organizacijskim oblicima. Njihovo djelovanje uglavnom stavljamo u kontekst rasprava o procesima identifikacije, asimilacije, naturalizacije određenih etničkih skupina. Nastanak različitih etničkih institucija, od nogometnih, folklornih do lobirajućih grupa, u uskoj je vezi s potrebama etničke skupine ili s potrebama prevladavanja socijalne izolacije (Božić, 1998: 86).

Kako bi uspostavila i učvrstila granice u društvu prijema spram “drugih”, etnička migrantska zajednica stvara vlastitu etničku mrežu različitih institucionalnih i neinstitucionalnih oblika kolektivnog djelovanja radi reputacije svoga imena, ali ujedno i radi zaštite vlastitog statusa i interesa.

Primjer Čilea

Osnutak prvih hrvatskih migrantskih zajednica u Čileu bilježi se već krajem 19. stoljeća. Prvotno hrvatske (slavenske) etničke organizacije⁴ imaju socijalnu funkciju, zaštitu svojih članova u slučaju bolesti ili smrti. Pod nacionalnim hrvatskim imenom⁵ postojale su kratko razdoblje, od početka 20. stoljeća do 1914. godine. Kasnije preuzimaju kulturnu, ekonomsku i političku funkciju, ali se nazivaju jugoslavenskim društvima.⁶ Od Prvoga svjetskog rata etničke su organizacije⁷ “projugoslavenizirane” te uglavnom propagiraju politiku službenih jugoslavenskih vlasti.

Budući da je migracija iz Hrvatske u Čile prestala pred Drugi svjetski rat, a nakon njega uselio se neznatan broj političkih emigranata koji je ostao izoliran i isključen⁸ iz “stare hrvatske migrantske zajednice”, hrvatska etnička zajednica nije se obnavljala novim članovima. S druge strane, integracijska (asimilacijska) politika Čilea kroz pravne regulative i školski sustav rasklimala je “oštre etničke granice”, pa je kroz prizmu velikog broja miješanih brakova,⁹ starosti i udaljenosti zajednice od matične države,

⁴ Prve hrvatske etničke dobrotvorne udruge nosile su slavensko ili austrijsko ime: Slavjansko pripomoćno društvo 1894., Antofagasta; Slavjansko dobrotvorno društvo 1896., Iquique; Austrijsko društvo uzajamne pomoći 1896., Punta Arenas (Usp. Antić, 1991).

⁵ Početkom 20. stoljeća dolazi do narodnog preporoda među hrvatskim kolonijama u Čileu, a osobito je zapažen na jugu u Punta Arenasu. Osnovane su mnoge hrvatske udruge poput: Hrvatska čitaonica 1899.; Hrvatsko dobrotvorno društvo 1900.; Hrvatsko dobrovoljno vatrogasno društvo 1902.; Hrvatsko tamburaško društvo “Tomislav” 1904.; Hrvatski športski klub “Sokol” 1912.; Hrvatska žena 1914. i dr. u Punta Arenasu ili Hrvatski skup u Taltalu 1903. (Usp. Perić, 2004).

⁶ Od uspostave Države SHS (1918.) sva društva u Čileu mijenjaju nazive u jugoslavenska pa su, shodno tome, postala: jugoslavenska škola, jugoslavenski dom, jugoslavenska žena, jugoslavensko udruženje, jugoslavenska matica i dr.

⁷ U Antofagasti je 1915. godine osnovana Jugoslavenska narodna obrana (JNO) koja je postala najjači moralni i materijalni oslonac Jugoslavenskom odboru (JO) u Londonu, a na čijim je vodećim pozicijama bila skupina bogatih salitretnih poduzetnika poput Baburizze i Lukinovića. Njeni su temeljni zadaci bili: “Potpomaganje i sudjelovanje u dogovoru sa izvršujućim narodnim odborima u Domovini za politički i ekonomski boljitak jugoslavenskih zemalja pod tuđinskim jarmom i poboljšanje socijalnih i ekonomskih prilika Jugoslavenske naseobine diljem Pacifika.” (Jugoslavija, 6. svibnja 1915.) (usp. Antić, 1987). JNO je podnio ogroman teret propagande za oslobođenje Srba, Slovenaca i Hrvata od Austro-Ugarske Monarhije i za ujedinjenje slovenskih, hrvatskih i srpskih zemalja sa Srbijom i Crnom Gorom u zajedničku zemlju Jugoslaviju. Ljubo Leontić, koji je na poziv hrvatske iseljeničke omladine došao u Antofagastu da organizira iseljenički pokret, istaknuo je da su veze među mladima u Čileu i predratne revolucionarne omladine bile intenzivne još od prvih atentata iza aneksije BiH-a (1908.), a da su se veze obnavljale i produbile tijekom rata i da je hrvatski iseljenički tisak u Čileu objavljivao dopise omladinskih suradnika iz Rima, Ženeve, Pariza i Londona (1955).

⁸ Službene su jugoslavenske vlasti preko iseljeničkih društava vodile propagandu protiv “političkih emigranata” pa su stare hrvatske iseljeničke zajednice (projugoslavenizirane) onemogućavale bilo kakvu suradnju ili druženje s njima.

⁹ Prema popisu Vjere Zlatar Montan (2002) najveći je broj brakova Hrvata/Hrvatica sklopljen u Antofagasti u razdoblju 1909.-1928. godine, u vrijeme najintenzivnijeg iseljavanja. U tom razdoblju manje sklapaju brak s pripadnicima drugih iseljeničkih skupina, i češće biraju partnera iste nacionalnosti. Poslije 1928. godine, mnogo je veći broj onih koji sklapaju brak s Čileankama/Čileancima. Partnere biraju i među drugim useljeničkim skupinama. Prednjače Bolivijanci, Argentinci i Talijani, potom Grci, Španjolci, a rjeđe Nijemci, Urugvajci, Peruanci, Rumunji, Česi, Srbi, Slovenci, Mađari, Libanonci. Nakon 1958. godine, mali

slabio hrvatski etnički identitet, pojavljujući se u novom, hibridnom obliku, a granice hrvatske etničke skupine unutar društva prijema postale su jedva vidljive, promijenjene strukture, naziva i značenja.

Za vrijeme Domovinskog rata, u Čileu nalazimo populaciju “čileanskih Hrvata (Jugoslavena)” pripadnika uglavnom trećeg i četvrtog iseljeničkog naraštaja, potomaka hrvatskih ekonomskih emigranata, koji su čileanski državljani, ali s izraženom svijesću o etničkom porijeklu. Na vodećim su pozicijama unutar etničkih organizacija mladi ljudi, intelektualci, visoke reputacije i socijalno-ekonomskog statusa. Oni su stvorili nov oblik etničnosti, propuštajući u svoje klubove i društva pripadnike drugih migrantskih zajednica (u većini slučajeva jedan je roditelj pripadnik druge migrantske zajednice) što je dovelo do hibridnih oblika etničnosti koji su egzistirali pod “jugoslavenskim” nazivom.

Proces redefiniranja identiteta hrvatske etničke zajednice dogodio se za vrijeme Domovinskog rata i međunarodnog priznanja Republike Hrvatske. Manifestirao se poplavom hrvatskih nacionalnih simbola¹⁰ (koji su zamijenili jugoslavenske), pojačanim interesom za “traženje korijena” i pronalaženje smisla vlastite etničnosti. Etnička tranzicija jugoslavenskog u hrvatski etnički identitet nije se događala pravocrtno.

Etnička mobilizacija kroz politički angažman članova etničke skupine odvijala se postupcima “osvješćivanja” etničke skupine od strane rijetkih pojedinaca,¹¹ također pripadnika etničke skupine (prvog naraštaja). Pripremali su članove za etničku inicijaciju, koja se sastojala u tumačenju i usvajanju znanja o etnogenezi hrvatskog naroda, te vrijednosti i značenju Domovinskog rata. Kroz proces etničke inicijacije mnogi su članovi etničke skupine izražavali visok stupanj solidarnosti s hrvatskim narodom u domovini. Može se zapaziti da su osjećali i etnički hendikep zbog neznanja hrvatskog jezika, kao važnog markera etničnosti. U to je vrijeme došlo do hipersenzibilizacije hrvatske etničke skupine prema događajima u domovini. Stvorena je etnička mreža odbora diljem Čilea pod nazivom “Pro Croatia” koja je imala aktivističku ulogu informirajući putem medija (novina, televizije) čileansku javnost o ratu u Hrvatskoj i zajedničkom i jedinstvenom cilju hrvatskog naroda u domovini i Čileu, a to je sloboda i samostalnost Hrvatske. Osim što su svojim političkim angažmanom, ali i ugledom koji imaju kao etnička zajednica u Čileu, doprinijeli tomu da je Čile prva južnoame-

---

je broj sklopljenih brakova hrvatskih iseljenika s partnerima iste ili različite etničke skupine (djeca hrvatskih iseljenika čileanski su državljani, a mali je broj hrvatskih iseljenika doselio poslije 1958. godine).

¹⁰ Hrvatske zastave, hrvatska šahovnica, ključevi, majice i šalice sa šahovnicom i dr.

¹¹ Posebno su bili angažirani hrvatski intelektualci u Čileu: Asja Perasić, Drago Jakšić, Marta Gazzari, Davor Domitrović, Rudi Mijač, Vjera Zlatar Montan i dr. I čileanski su se novinari hrvatskog podrijetla osobito angažirali tijekom Domovinskog rata u Hrvatskoj, kako bi pokazali pravu istinu, ne samo Hrvatima i njihovim potomcima koji žive u Čileu, već cijeloj čileanskoj javnosti: “Kad je sve to počelo (Domovinski rat u Hrvatskoj), čileanski novinari su bili zbunjeni. Nisu shvatili što se događa. I trebalo im je objasniti najprije da su Hrvati imali konstitucionalno pravo kao i druge Republike bivše Jugoslavije, da donesu odluku o odcjepljenju. Zatim, da je naš Sabor jedan od najstarijih na svijetu ... Zato smo u našem institutu (Čileansko-hrvatski institut za kulturu) sačinili jednu vrst knjige sa svim objašnjenjima i zemljovidnim mapama. I malo pomalo su sve više razumjeli.” (Hetrich, 1996: 46-47).

rička zemlja koja je priznala samostalnost Hrvatske, oni su stalno pomagali Hrvatskoj šaljući novčanu pomoć, evakuirajući i primajući ratne izbjeglice.

Danas se etničko zajedništvo čileanskih Hrvata ogleda u različitim društvenim aktivnostima. Diljem Čilea djeluje niz hrvatskih etničkih društava¹² koji kroz različite sadržaje – folklor, sportska natjecanja i pjevačke zborove, čuvaju i predstavljaju dio hrvatske etničke baštine.

Dijelom zbog miješanih brakova (Čileanci/Čileanke s Hrvaticama/Hrvatima), a dijelom zbog ukorijenjenosti hrvatske kulture na čileanskom tlu, unutar hrvatskih društava ima i veći broj Čileanaca koji nemaju hrvatske etničke korijene, ali žele sudjelovati i biti dio hrvatske kulture.

U Čileu danas postoje i hrvatska etnička intelektualna društva poput Čileansko-hrvatskog instituta za kulturu i društva intelektualaca hrvatskog podrijetla koji stvaraju etničnost dajući joj primat i zavidno mjesto u mozaiku mnogobrojnih etničkih kultura Čilea.

Upravo su čileanski intelektualci hrvatskog podrijetla glavni inicijatori u organiziranju različitih manifestacija poput tečajeva hrvatskog jezika, književnih i glazbenih hrvatskih večeri, izložbi hrvatske umjetnosti (slikarstvo, fotografija), posjeta hrvatskih znanstvenika čileanskim sveučilištima i dr.

Osim kulturnog i političkog angažmana, postoje i ekonomski oblici etničnosti poput čileansko-hrvatske gospodarske komore i grupe unutar društva “Merkosurci” tzv. “Čileanci hrvatskog srca” koji su spremni približiti i omogućiti prodor hrvatskoga gospodarstva u Čile.

Neke hrvatske etničke udruge u Čileu predstavljaju se na mrežnim stranicama,¹³ pa udaljenost Čilea i Hrvatske više ne predstavlja velik problem. Nepoznavanje materinjeg jezika (hrvatska etnička zajednica u Čileu ne služi se hrvatskim, već uglavnom španjolskim jezikom) može predstavljati poteškoće u praćenju informacija iz Hrvatske, kao i pri izravnoj komunikaciji s rodbinom ili ljudima iz Hrvatske. Na mrežnim su stranicama prikazane aktivnosti i struktura društva, informacije za potomke u obliku pravnih savjeta za dobivanje državljanstva, do učenja hrvatskog jezika. Na stranicama se promiču i hrvatski proizvodi (maraskino, orahovica, CD-i s pjesmama dalmatinskih klapa, za učenje hrvatskog jezika i dr.), nacionalne kuhinje (hrvatska, dalmatinska kuharica i stari dalmatinski i hrvatski specijaliteti) do kulturnih znamenitosti (Bašćanska ploča, zagrebačka katedrala) i važnih hrvatskih gradova (Split, Zagreb, Brač, Hvar i dr.).

---

¹² U Antofagasti: Hrvatsko društvo, Hrvatski sokol, Daleki akordi i Hrvatsko vatrogasno društvo; Hrvatski klub u Vallenaru; Hrvatski klub u Iquiqueu i Hrvatski dom u Arici. U Santiagu: Hrvatska žena, Jadranska vila, Pjevačko društvo Jadran, Hrvatski klub, Društvo intelektualaca hrvatskog podrijetla, Centar hrvatskih iseljenika. Na jugu Čilea najveća je aktivnost u radu hrvatskih društava. U provinciji Magallanes u Punta Arenasu djeluje Hrvatska žena, Hrvatski klub, Hrvatski sokol i Hrvatski dom u Porveniru (usp. Perić, 2003).

¹³ <http://www.hrvatski.cl>; <http://www.sociedadcroataantofagasta.cl>; <http://www.estudiocroata.cl>

Osim institucionalnih oblika etničkog zajedništva, postoji i niz drugih oblika neinstitucionalnih društvenih aktivnosti. Možemo spomenuti zanimljiv oblik obiteljsko-rodbinskog okupljanja na kojima se susreću, uz prigodan domjenak, ručak ili večeru, pripadnici nekoliko iseljeničkih naraštaja koji imaju isto prezime (na primjer, obitelj Kusanović). To je primjer etničnosti koja se prenosi u transgeneracijskom hodu.

Jedna je od specifičnosti kod Hrvata u Čileu činjenica da na tim prostorima nije djelovala niti jedna hrvatska župa iako je u okviru čileanske katoličke crkve u svećeničkim, biskupskim i drugim redovima bio značajan broj Čileanaca hrvatskog podrijetla. Upravo je ova okolnost, uz amalgamaciju, ubrzala proces gubljenja materinjeg jezika. Poznato je da su hrvatske katoličke župe u iseljeništvu u većem broju slučajeva bile glavni inicijator etničkog okupljanja i očuvanja hrvatskih običaja i jezika.

Primjer New South Walesa

Značajnu ulogu u formiranju identiteta hrvatske etničke zajednice na području NSW-a imaju hrvatske udruge i brojni hrvatski klubovi. Od sedam većih hrvatskih klubova u Sydneyu, najpoznatiji je klub Punchbowl. Zbog toga se u klubu održavaju svi glavni društveni i kulturni događaji hrvatske etničke zajednice u Sydneyu i NSW-u. U prostorijama Punchbowla organiziraju se koncerti, različita predavanja, svadbene proslave, izložbe i niz drugih događanja.¹⁴ Od posebne su važnosti za klub mlađi članovi koji u Punchbowl redovito dolaze zbog, kako tvrdi uprava kluba, mnoštva društvenih događanja i mogućih druženja s mlađim naraštajem hrvatskih iseljenika. Može se zaključiti kako posebno značenje u očuvanju hrvatskog etničkog identiteta, kao i zasluge zbog održavanja niza kulturnih i društvenih priredbi, pripada spomenutom klubu. O druženjima, poslovanju i iseljeničkim iskustvima govore ljudi koji ga vode i desetljećima u njega dolaze. Tako je gospodin Nikola Popović, predsjednik Hrvatskog društva Sydney, izjavio i objasnio za australske i hrvatske medije kako se najviše ljudi druži vikendom, iako je potrebno spomenuti kako su česta i svakodnevna druženja i zabave. Pojedini iseljenici tvrde da je nakon preuređenja u Punchbowlu više i ljudi i događanja te kako je klub ujedno i u mnogim pogledima odraz potencijalnih sposobnosti i domoljublja Hrvata u dijaspori s obzirom na to da je to najveći i najbolje opremljen etnički klub u Australiji.¹⁵ Uloga hrvatskih etničkih društava, udruga i klubova u NSW-u temelji se na povezivanju hrvatskih iseljenika s ciljem dugoročnog

---

¹⁴ Nakon što su prvobitne prostorije društva izgorjele u požaru, na poticaj Mirka Marijana, ali i brojnih članova uprave, odlučeno je da se sruši stara zgrada i izgradi na istom zemljištu nova koja će postati glavnim okupljalištem hrvatskih iseljenika. Nove su prostorije svečano otvorene u studenome 1998. u nazočnosti velikog broja Hrvata. Nova zgrada hrvatskog društva Punchbowl postaje ponos svih Hrvata na australskom kontinentu i mjesto gdje se održavaju sve njihove važnije aktivnosti (Tkalčević, 1999).

¹⁵ Uz glavne prostorije, u zgradi je smještena hrvatska knjižnica i čitaonica te posebne prostorije u kojima se priređuje hrvatski televizijski program te brojne druge kulturne i prosvjetne djelatnosti hrvatske etničke zajednice što pokazuje koliko je jaka želja i nastojanje hrvatskih iseljenika da sačuvaju svoj identitet u NSW-u.

druženja, razmjene različitih iskustava na svim interesnim poljima. Od posebne je važnosti međusobno pomaganje u svim životnim sferama vođeno nostalgijom prema domovini, organiziranje zajedničkih proslava hrvatskih i australskih blagdana i sl. Tijekom istraživanja u NSW-u 2003. godine, uočeno je kako zajednička druženja i susreti unutar društava, udruga i klubova pružaju hrvatskim iseljenicima svojevrsnu psihičku stabilnost, utječu na očuvanje i njegovanje etničkog identiteta, hrvatskog jezika, hrvatske kulture i običaja. Istodobno, postignuto zajedništvo hrvatske zajednice omogućuje hrvatskim iseljenicima kvalitetniji suživot s ostalim etničkim migrantskim zajednicama na području NSW-a.

Prema posljednjem popisu stanovništva, u Sydneyu ima oko 60.000 Hrvata različitih naraštaja od kojih mnogi sudjeluju u radu postojećih klubova, društava i udruga. Oblici etničkog zajedništva vidljivi su i u nazivima udruga gdje se, uz hrvatsku, ističe i zavičajna pripadnost, na primjer, Jadran, Dalmacija, Karlovac, Istra, Bosna itd. U nazivima prethodno spomenutih udruga uočava se naglašavanje i pojačano isticanje lokalnog identiteta. Od klubova koji su zaslužni za očuvanje hrvatske etničke migrantske zajednice na području NSW-a, uz već spomenuti Punchbowl, treba navesti i sljedeće: Hrvatski klub Kralj Tomislav smješten u predgrađu Edensor Park, osnovan 1972. godine, Hrvatski klub Jadran Hajduk smješten u predgrađu St John's Park, Hrvatski klub Dalmacija Sydney smješten u predgrađu Terry Hills, Hrvatsko kulturno društvo Bosna smješteno u Luddenhamu, Hrvatsko-karlovačko društvo Sydney koje djeluje u prostorijama Punchbowla, Australsko hrvatsko kulturno i prosvjetno društvo Braća Radić, Istra Social and Sports Club Sydney Inc. Istodobno su za očuvanje hrvatskog etničkog identiteta hrvatske zajednice na području NSW-a zaslužne i crkve te hrvatske misije. Na području Sydneya djeluju: Hrvatski katolički centar Sv. Nikola Tavelić smješten u predgrađu St. John's Park, Hrvatski katolički centar Sv. Ante u Summer Hillu i Hrvatski katolički centar Gospe velikog hrvatskog zavjeta u Blacktownu. Ekonomska suradnja i oblici hrvatskog etničkog zajedništva na području NSW-a vidljivi su na polju ekonomskih i ostalih poslovnih udruživanja unutar hrvatske etničke zajednice. Naime, postojeći Hrvatski poslovni imenik za NSW i ACT obuhvaća više od dvadesetak hrvatskih građevinara, desetak liječnika, farmaceuta, krojača, pravnika, glazbenih skupina, fotografa, zaštitara, turističkih agencija, prijevoznika, proizvođača mesa itd., koji nude svoje usluge hrvatskoj zajednici na hrvatskom i engleskom jeziku. Uz hrvatske iseljenike različitih naraštaja, hrvatske udruge i klubove na području NSW-a manjim dijelom posjećuju i pripadnici ostalih etničkih migrantskih zajednica koji, uglavnom u funkciji zaručnika ili supružnika, žele biti pripadnici hrvatske etničke zajednice.

U očuvanju hrvatskog etničkog identiteta značajna je i uloga obrazovnih ustanova i udruga u NSW-u. Polazeći od pretpostavke kako jezik nije samo sredstvo za komunikaciju, nego i izraz identiteta, dolazimo do konstatacije kako se njegovanjem hrvatskog jezika održao i sačuvao identitet hrvatske etničke zajednice u NSW-u i općenito na australskom kontinentu. Hrvatski jezik u Australiji, tj. u anglosaksonskom okruženju, vezan je uz obitelj, emocije prema domovini i pripadnosti Hrvatskoj. Pitanje: Što jezik znači za oblikovanje identiteta kod mlađeg naraštaja hrvatskih iseljenika?, obra-

zlaže se sljedećim saznanjima. Hrvatski se jezik uči i njeguje na tri razine: u hrvatskim osnovnim školama, u srednjoj školi; u Subotnjoj školi jezika zajednice (The Saturday School of Community Languages: SSCL) koja je započela radom 1980. godine, a u čijem programu sudjeluje oko 8.000 učenika srednjih škola iz 23 jezične zajednice NSW-a.; i putem sveučilišne nastave. Hrvatski se jezik kao nastavni predmet podučava u Subotnjim školama zajednice četiri sata tjedno, dok učenje hrvatskog jezika u župama ovisi o ustroju svake župe te one kako takve nisu obvezne i nemaju službeno propisan broj sati tjedno (Izvor: HMI). U posljednjih desetak godina, između ostalog i s ciljem očuvanja hrvatskog etničkog identiteta, najviše je napredovala sveučilišna nastava.

Nastava hrvatskog jezika na sveučilišnoj razini u Australiji počela je 1983. godine. Hrvatski jezik uveden je na Sveučilište Macquarie u Sydneyu,¹⁶ koje je tako postalo prva sveučilišna ustanova izvan domovine gdje je uveden hrvatski jezik kao samostalni studijski predmet. Jedan od najzaslužnijih za uspješan rad Studija hrvatskog jezika na Sveučilištu Macquarie jest profesor Luka Budak. U pozicioniranju Hrvatskih studija i priznavanju hrvatskog jezika u Australiji značajno su pridonijeli Središnji odbor hrvatskih etničkih škola u NSW-u i Slobodni hrvatski radio-program na 2SER-FM. Svojom su podrškom i lobiranjem uspjeli od osnutka do sada privući više od 1.500 studenata proširivši tako zanimanje za hrvatski jezik i hrvatski etnički identitet kod mlađeg naraštaja Hrvata (uglavnom drugog naraštaja). Veza između jezika, kulture te kulturnog i etničkog identiteta kod mlađih osoba drugog i trećeg naraštaja stalna je želja starijeg naraštaja hrvatskih iseljenika. Tijekom protekla dva desetljeća, program Hrvatskih studija mijenjao se i upotpunjavao više puta, prema potrebama studenata i u skladu s promjenama u ustroju Sveučilišta. Od početka rada do danas, Hrvatski studiji su se s tri početna predmeta na prvoj godini razvili do cjelokupnoga trogodišnjeg programa od ukupno šesnaest nastavnih predmeta. Uz dodiplomski program, Hrvatski studiji nude i poslijediplomski studij na tri razine (BA Hons, MA i PhD), a od 2000. godine studenti mogu upisati jedinstvene programe Certificate in Croatian i Diploma in Croatian, ističe u razgovoru 2003. godine profesor Luka Budak. Zahvaljujući pomoći i odličnoj suradnji s Ministarstvom znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske, postignuta je na toj razini i veza s domovinom; studenti hrvatskog podrijetla imaju izvanrednu mogućnost studiranja u Hrvatskoj, a Centar hrvatskih studija samostalno je i u suradnji s ustanovama iz Hrvatske izdao osam knjiga. Posebno značenje za redefiniranje etničkog identiteta u NSW-u pripada Hrvatskoj znanstvenoj zakladi za Australiju i Novi Zeland. Inicijativom predavača hrvatskog jezika, dr. Petra Hilla, fra Gracijana Biršića i profesora Luke Budaka, te u suradnji sa Središnjim odborom hrvatskih etničkih škola u državi NSW, Hrvatskim katoličkim centrom u Summer Hillu, Hrvatskim klubom Kralj Tomislav, Hrvatskim društvom Sydney sa sjedištem u Punchbowlu i Hrvatskim kulturnim društvom Bosna osnovana je 28. kolovoza 1984. s ciljem potpore te brige o opstojnosti i

¹⁶ Sveučilište Macquarie i Hrvatski studiji oglašavaju se na službenoj mrežnoj stranici: <http://www.mq.edu.au/MDLang/Slavonic/croatian>

kontinuitetu Hrvatskih studija, a od 1994. godine osigurava sredstva za održavanje Centra hrvatskih studija. Primarna je zadaća Centra hrvatskih studija da djeluje kao “national provider” programa Hrvatskih studija za cijelu Australiju te da osigurava program studiranja hrvatskog jezika, kulture, književnosti i povijesti na dodiplomskoj i poslijediplomskoj razini. S ciljem razvijanja i očuvanja etničkog identiteta kod hrvatskih studenata, 1998. godine Hrvatski su studiji koncipirani i organizirani i kao istraživački i nastavni centar s pravom na vlastitu i samostalnu nastavnu i znanstvenu djelatnost, koji izdaje i stručni časopis *Croatian Studies Review*, prvi kroatistički časopis na engleskom jeziku u Australiji.

Boris Škvorc (2005), kao jedan od predavača na Hrvatskim studijima, ističe kako postoje i mnogi problemi vezani uz očuvanje hrvatskog etničkog identiteta i kako je drugom naraštaju krug praktički zatvoren. Ističe za primjer kako na sastanak učitelja i ostalih na promociju hrvatskog jezika među mladima dolaze samo učitelji, a na godišnjim saborima Zaklade, ustanove koja vodi brigu o hrvatskom jeziku i njegovu opstanku na australskom kontinentu, jedva se skupi kvorum od pedesetak ljudi, dok se istodobno na obilježavanju obljetnice 10. travnja u Hrvatskom društvu Sydney može okupiti i do tisuću osoba. Ovaj je iskaz ujedno i primjer kako nisu samo studiji i promocija hrvatskog jezika važni za očuvanje hrvatskog etničkog identiteta, već i mnogi drugi događaji, na primjer, okupljanja, zajednička obilježavanja važnijih hrvatskih blagdana, djelovanja na raznim interesnim područjima unutar klubova i međusobna privatna ili poslovna druženja unutar hrvatskih klubova i slično.

Važan čimbenik u očuvanju hrvatskog etničkog identiteta u Australiji predstavljaju i australski hrvatski mediji. Postoje dvije skupine: tiskani i elektronički, tj. novine i časopisi koji su prisutni u Australiji već čitavo jedno desetljeće, i radio-programi.

U ponekad teškim uvjetima, mediji i brojni hrvatski tjednici informirali su i širili kulturnu, društvenu i političku misao među Hrvatima. Mnoge su novine već od ranih godina 20. stoljeća,¹⁷ bilježile i prenosile najznačajnije događaje i zbivanja od posebne važnosti za australske Hrvate. Putem hrvatskog tiska australski su Hrvati uspjeli sačuvati najznačajniju vrijednost, hrvatski jezik.¹⁸ Putem programa specijalnog au-

¹⁷ U teškim uvjetima, na šapirografima su umnažane prve hrvatske novine (Borba, Iskra, Naprijed i Sloboda) koje su izvještavale i pisale o kulturnim, društvenim i političkim događajima među Hrvatima u Australiji.

¹⁸ Danas u Australiji izlaze četiri tjednika (Hrvatski vjesnik, Spremnost, Nova Hrvatska i The Croatian Herald) putem kojih se mogu pratiti kulturni, društveni i politički događaji u Hrvatskoj. Sva su tri tjednika autohtone hrvatske novine. Najstariji – tjednik Spremnost, stranačkog je karaktera, a uređivačka im je politika prvih četrdesetak godina (1952.-1990.) bila utemeljena na ideji ponovnog uspostavljanja Nezavisne Države Hrvatske u njezinim “povijesnim granicama”. Nova Hrvatska – sydneyški tjednik, važan je hrvatsko-australski informativni časopis. Hrvatski vjesnik izlazi u Melbourneu. Do 1991. godine nije ideološki profiliran, već daje priliku iskazivanja misli i stavova gotovo svim oblicima prenošenja državotvorne ideje. Devedesetih godina prošlog stoljeća novine prihvaćaju smjernice Hrvatske demokratske zajednice i sve do danas djeluju s pozicija “ujedinjenja svih Hrvata”. The Croatian Herald smatra se najznačajnijim i najkorektnijim časopisom (u smislu promicanja ideje zajedništva svih hrvatskih organizacija u radu na svim interesnim poljima) na hrvatskom jeziku u Australiji.

stralskog državnog radija SBS-a, CRO2000 (jednom tjedno emitira radio-program na hrvatskom jeziku) i televizije, koji emitiraju programe na jezicima ključnih etničkih skupina u Australiji, australski su Hrvati bolje informirani te imaju mogućnost izravnog uključivanja u program s vlastitim komentarima i prijedlozima. Zaslugom i angažiranjem starijeg naraštaja hrvatskih iseljenika te intenzivnim i ustrajnim radom hrvatskih medijskih djelatnika, istodobno u novinama, na radiju i televiziji, u Australiji se djelomično spriječila potpuna asimilacija drugog i trećeg naraštaja australskih Hrvata u australsko anglosaksonsko društvo.

Jedan od načina njegovanja hrvatskog etničkog identiteta na području NSW-a odvija se i putem športskih događanja. Za to su zaslužni nogometni klubovi, nogometni turniri i nogometne utakmice. Na području NSW-a postoje dva hrvatska nogometna kluba: Sydney United i Zagreb Hurstville koji djeluju već nekoliko desetljeća. Iako su športska događanja poprištem okupljanja uglavnom muške populacije, na području NSW-a nogometne turnire i utakmice posjećuje i nemali broj ženske populacije koja koristi takve prigode za međusobne razgovore i druženje, te pripremanje hrvatskih jela i specijaliteta koji se služe nakon utakmice. Devedesetih godina prošlog stoljeća hrvatski nogometni klubovi doživljavali su nekorektnu "udarce" od australske nogometne federacije. Naime, mediji te pojedine lobističke grupe smatrale su da etnički klubovi kočje razvoj nogometa u Australiji. David Hill, australski državni menadžer 1990-ih godina, započeo je vršiti pritisak na sve etničke klubove preko nogometne federacije (Australian Soccer Federation) i medija. Njegov je plan bio istjerati sve etničke klubove, pod parolom da se nogomet približi cijelom australskom puku, iako u Australiji postoje samo tri popularna športa što se tiče medija i financiranja: ragbi, australski ragbi te kriket, dok je nogomet najpopularniji amaterski sport. Među prvim potezima bilo je mijenjanje naziva klubova. Iako je bilo mnogih protesta klubova, oni nisu urodili plodom, pa su mediji imali izgovor za pojačan pritisak na "neposlušne došljake". Zbog obostranih pritisaka, Croatia Sydney prvo je promijenio naziv u Sydney CSC 1992., zadržavši pritom hrvatski grb na dresovima, kao simbol etničke pripadnosti. Godinu dana poslije, David Hill naredio je skidanje svih etničkih simbola, zastava itd. Tako je Sydney CSC promijenio naziv u Sydney United 1993., a hrvatski nogometaši skinuli hrvatski grb i druge oznake s dresova.¹⁹ Ovaj, nimalo korektan, primjer zabrane isticanja hrvatskih simbola na službenoj odjeći športaša i netolerantnosti usmjerene na neki način i prema hrvatskoj etničkoj zajednici porazan je za NSW i Australiju koja se diči multikulturalnošću.

Proces redefiniranja etničkog identiteta u NSW-u djelomično se u nekim udrugama odvijao i prije Domovinskog rata,²⁰ ali je kulminaciju dosegao uspostavom suverene

¹⁹ Do još gore promjene dolazi 2004. godine kada se raspušta nogometna federacija zbog duga i loših ugovora koje je sklopio bivši čelnik David Hill. Stvara se nova A-liga pod okriljem australskog multimilijardera Franka Lowya, čime je Sydney United zauvijek izbačen iz prve lige uređene po sustavu franšize koja ima određena pravila. Prema jednom od tih pravila, klubovi ne smiju biti povezani s etničkim klubovima. Sydney United trenutno (2005.) se nalazi u NSWFSF ligi, odakle je i započeo svoj put daleke 1958. godine.

²⁰ Naime, u Australiji su i prije uspostave samostalne hrvatske države postojale neke udruge i klubovi sa zavičajnim hrvatskim nazivima.

hrvatske države. Naime, zbog socijalne i političke sigurnosti mnogi su Hrvati (iako isključivo hrvatski orijentirani) bili članovi klubova i udruga koji su u prvoj polovici 20. stoljeća imali u svom nazivu umjesto riječi “hrvatski” riječ “jugoslavenski”. Postupno, nakon Drugoga svjetskog rata upravo su ti iseljenici pokrenuli promjenu ili stvaranje novih naziva udruga i organizacija iz kojih se izbacivao jugoslavenski, a ubacivao hrvatski, zavičajni ili politički atribut. Razlog tome bila je situacija u domovini. Istodobno su u Australiju nakon Drugoga svjetskog rata iseljavali “desno” orijentirani Hrvati koji se nisu mogli oduprijeti komunizmu u Hrvatskoj te su stoga bili nepoćudni u domovini. Zbog svog opredjeljenja, kao pristalice hrvatske državnosti i hrvatskoga nacionalnog identiteta, odbili su se uključiti u rad postojećih udruga i klubova pod jugoslavenskim nazivom te su pristupili osnivanju organizacija pod hrvatskim nazivom radi postizanja hrvatskih etničkih i nacionalnih ciljeva (Tkalčević, 1999).

Poslije prvih slobodnih izbora u Hrvatskoj i uspostavom suverene hrvatske države, politička se scena u hrvatskoj zajednici na području Australije bitno promijenila.²¹ Hrvatski iseljenici s ponosom i bez straha počinju isticati hrvatstvo i hrvatske etničke simbole, a mnoge do tada postojeće političke organizacije prestaju radom i djelovanjem iz razloga što su uspostavom hrvatske države njihovi ciljevi bili postignuti. Istodobno, zbog promijenjenih okolnosti u domovini, na političku scenu u Australiji stupaju nove snage i čimbenici. To je razdoblje kada su na australskom kontinentu osnovani ogranci HDZ-a,²² nešto kasnije HSP-a, te brojna pokrajinska i županijska društva.

U NSW-u, hrvatska etnička zajednica bila je jedinstvena i u pružanju potpore hrvatskoj državi tijekom Domovinskog rata. Svi tada postojeći hrvatski klubovi i udruge neumorno su prikupljali novčanu i humanitarnu pomoć Hrvatima u domovini što je dokaz koliko je jako hrvatstvo i etnički identitet na tom kontinentu. M. Tkalčević (1999) ističe kako su se posebno u tim nastojanjima isticala sljedeća hrvatska društva: Hrvatsko društvo Sydney, Hrvatski klub Kralj Tomislav, Hrvatsko društvo Bosna St. Marys, Hrvatski klub Dalmacija Sydney, Hrvatski klub Jadran-Hajduk, Australsko hrvatsko kulturno i prosvjetno društvo Braća Radić, HNK Croatia Sydney, HNK Zagreb Hurstville²³ i Hrvatski klub Istra. S istim ciljem utemeljeno je Hrvatsko žensko dobrotvorno društvo koje je prikupljalo humanitarnu pomoć u NSW-u i slalo je Hrvatima u domovini.

Može se zaključiti kako su organizirani oblici društvenoga, kulturnog, političkog i vjerskog iseljeničkog života unutar hrvatske zajednice u NSW-u utemeljeni na hrvatskom etničkom identitetu. Istodobno, putem organiziranog hrvatskog iseljeničkog

²¹ Ograničit ćemo se samo na područje NSW-a jer bi analiza ostalih australskih država i teritorija nadmašila okvire ovog rada.

²² Hrvatska demokratska zajednica, ogranak Sydney, smještena je u Edensor Parku na čelu s predsjednikom Radanom Lozom.

²³ Neposredno prije početka Domovinskog rata, nekoliko vrsnih igrača došlo je u Hrvatsku gdje su se kao dragovoljci prijavili u hrvatsku vojsku. U početnim danima Domovinskog rata, klub je prikupio preko 100.000 dolara za Hrvatsku (Tkalčević, 1999).

života te putem njegovanja hrvatskog etničkog identiteta unutar hrvatske etničke zajednice želi se sačuvati povezanost s domovinom i rodnim (zavičajnim) krajem.

Etnički identitet mladih: rekonstrukcija tradicije

Primjer Čilea

Prethodno se spomenulo kako “mladi Čileanci” hrvatskog podrijetla pripadaju trećem, četvrtom pa i petom iseljeničkom naraštaju. Oni su potpuno asimilirani u čileansko društvo, većina njih nikada nije bila u Hrvatskoj i ne govori hrvatski jezik, ali primordijalnom vezanošću za “domovinu svojih djedova” oživljavaju hrvatsku etničnost i ona postaje bitna odrednica u razumijevanju njihova identiteta. Stoga ne čudi primjer da su upravo mladi čileanski Hrvati poput Pabla Sepulvede Rossa²⁴ i Andresa Ambrusa Perasića²⁵ oživjeli starohrvatske plesove i glazbu. Tako se stari ilirski salonski plesovi iz 19. stoljeća plešu u Antofagasti, dok su u Hrvatskoj gotovo zaboravljeni.

Unutar hrvatskih iseljeničkih društava u različitim sekcijama glazbenih, kulturnih, znanstvenih sadržaja raste interes mladih ljudi pa je uobičajeno da putem online mreže pokušavaju uspostaviti različite odnose s hrvatskim etničkim ustanovama u Čileu i Hrvatskoj.

Vraćanje korijenima ogleda se u nekoliko bitnih relacija: učenje hrvatskog jezika, učenje hrvatske povijesti, potraga za rodbinom u Hrvatskoj, posjeti Hrvatskoj, izučavanje tema vezanih za hrvatsku iseljeničku povijest, zahtjevi za hrvatskim državljanstvom. Francisko Dulčić, potomak hrvatskih iseljenika koji je došao u Hrvatsku kao stipendista poslijediplomskog studija psihologije, objasnio je, pored ostalog, i proces dobivanja hrvatskog državljanstva: “Zahvaljujući baki, koja je čuvala sve djedove

---

²⁴ Potomak je hrvatskih iseljenika – pradjeda Nikole Rossa Sikarovića iz Visa i i prabake Dinke Cesareo Božanić iz Komiže. O Hrvatskoj je najviše saznao od “drage tete Vinke, sestre njegove bake, koja najljepše na svijetu pjeva stare dalmatinske pjesme. Svoju Komižu nije nikada zaboravila i pri odlasku u Hrvatsku dala mu je adrese ljudi koje mora posjetiti.” U Antofagasti je osnovao ansambl “Biseri Jadrana” koji pleše narodne plesove iz cijele Hrvatske. U Hrvatsku je došao pohađati nastavu hrvatskog jezika na Filozofskom fakultetu u Zagrebu i školu folkloru u Crikvenici (Koščić, 18. siječnja 2002.).

²⁵ Sin je hrvatske iseljenice arhitektice Asje Perasić iz Splita i mađarskog iseljenika u Santiagu. Osnovao je u Santiagu tamburaški zbor budući da je skoro svako ljeto odlazio u Dalmaciju i skupljao znanja, te ga htio podijeliti sa svojim vršnjacima i sunarodnjacima: “U Čileu sam vodio tamburaški zbor. Pola članova su bili Hrvati a pola Čileanci, naši prijatelji, dobri glazbenici kojima je bila interesantna naša glazba i naši instrumenti. Imali smo vježbe u Hrvatskom domu u Santiagu. Zbog novčanih poteškoća nismo se mogli održati. Koristili smo tamburice stare 50 godina. Naši stari su nas naučili i sve smo restaurirali i ponovno vratili u uporabu. Uvijek mi je čast bilo svirati za naš dan Državnosti i sve ostale praznike. Čast mi je svirati kao Hrvat i promicati hrvatsku kulturu. Naša glazba je nešto posebno. Jako je vole i slušaju Čileanci.” Andres se oženio Čileankom i zajedno su odlučili živjeti u Hrvatskoj. Danas žive u Stanićima kraj Omiša (iz intervjua Marine Perić s Andresom Perasićem, magistarski rad, 2004.).

dokumente, zakratko sam dobio domovnicu. Uz pomoć fotografija i bakinih priča, moja majka Danica, koja je rođena u Čileu, i ja doznali smo nešto više o Hrvatskoj.” (Lešić, 2000).

Francisko je rekao da većina ljudi hrvatskog podrijetla, bez obzira u kojoj zemlji i na kojem kontinentu živi, ima slične osobine. Govoreći o svojim korijenima, istaknuo je kako je njegov djed u dvadeset i sedmoj godini napustio domovinu i otišao u Čile, a da on, njegov unuk, u dvadeset i sedmoj godini iz Čilea dolazi u svoju pradomovinu, svjestan važnosti etničkih korijena.

Potruga za korijenima pojačala je i zanimanje za učenje hrvatskog jezika, pa se danas održavaju tečajevi hrvatskog jezika unutar većih hrvatskih društava, ali zainteresirani mogu odabrati i metodu samostalnog učenja (CD, online tečajevi), ili dobiti izravnu stipendiju Hrvatske matice iseljenika koja uključuje boravak i učenje jezika u Hrvatskoj. Za učenje hrvatskog jezika zainteresiran je i veliki broj Čileanaca koji su kroz različite etničke hibridizacije (miješani brakovi, prijateljske veze, suživot) usvojili i zavoljeli Hrvatsku. Organiziraju se i različita predavanja koja često inicira čileanska intelektualna elita (hrvatskog podrijetla), a na kojima se predstavlja Hrvatska kroz kulturne znamenitosti i vrijednosti bogate povijesti. Na mrežnim stranicama²⁶ upisan je velik broj mladih Čileanaca hrvatskog podrijetla koji žele razmjenjivati iskustva s drugim predstavnicima svoje etničke skupine, kao i Hrvatima koji bi im mogli pobliže opisati i pružiti informacije o Hrvatskoj. Na istoj stranici sudjeluju i u komunikacijskom forumu na kojem se stvara etničko ozračje u razmjenama misli, želja, zajedničkih interesa i poziva na povijest, etnički mit, uspomene.

O povijesti hrvatskog iseljeničtva u Antofagasti i Punta Arenasu²⁷ pišu Čileanci hrvatskog podrijetla na španjolskom jeziku, približavajući je tako svojim potomcima, ali i Čileancima koji žele bolje upoznati hrvatsku etničku zajednicu.

Hrvatski identitet prepoznatljiv je i u čileanskoj književnosti.²⁸ Iako su literarna djela Čileanaca hrvatskog podrijetla sastavni dio čileanske književnosti, u njima je, kako

²⁶ <http://www.croacia.com.ar>

²⁷ O povijesti hrvatskog iseljeničtva u Punta Arenasu danas je najpoznatiji i najcitiraniji povjesničar, odvjetnik i sveučilišni profesor Mateo Martinić Beroš, potomak hrvatskih iseljenika s otoka Brača. Bio je utemeljitelj Instituta za Patagoniju i župan pokrajine u razdoblju 1964.-1970. Počasni je član Instituta za povijesna istraživanja Tierra del Fuego, Buenos Aires. Poznatija su njegova djela o povijesti hrvatskog iseljeničtva: *La inmigracion yugoslava en Magallanes*, 1978. (u hrvatskom prijevodu Jerka Ljubetića: *Hrvati u Magallanesu na krajnjem jugu Čilea, Split, 1997.*); *La Tierra de los Fuegos*, 1982., i veći broj znanstvenih članaka objavljenih u čileanskim, hrvatskim, argentinskim i dr. znanstvenim časopisima (Mataić Pavičić, 1998: 109-110). U Antofagasti i Iquiqueu za proučavanje hrvatskog iseljeničtva najzaslužnija je povjesničarka i arheologinja, potomkinja bračkih iseljenika Vjera Zlatar Montan. Poznatija su joj djela: *Raices croatas en la region de Antofagasta*, 1994.; *Los Croatas, el salitre y Tarapaca*, 2001.; *Inmigracion Croata en Antofagasta*, 2002.

²⁸ Prema mišljenju Ernesta Livačića, u Čileu postoji oko 150 pisaca hrvatskog podrijetla s jednom ili više objavljenih knjiga. Oni sudjeluju u čileanskoj literaturi gotovo stoljeće i pol pišući uglavnom na španjolskom jeziku iako među njima ima onih rođenih u Hrvatskoj. Većina ih pripada drugom, trećem, pa i četvrtom naraštaju čileanskih pisaca hrvatskog podrijetla (Ljubetić, 20. ožujka 2003.).

kaže Livačić, “često jasna evokacija ili povezanost s precima i kulturom iz koje potječu. Lako su uočljivi ti hrvatski elementi: likovi, ambijent prožet kulturom i tradicijom, povremena upotreba čakavskih idioma u španjolskome jezičnom tkivu, no pored tih eksplicitnih obilježja postoje i dublji slojevi naslijeđa i kulture upijene u roditeljskom domu i utkane u književni tekst i njegovu poruku.” (Ljubetić, 21. ožujka 2003.).

Estaban Roque Scarpa (1914.-1995.), dobitnik čileanske nacionalne književne nagrade, u zbirci pjesama tiskanoj u Barceloni objavljuje pjesmu *Prozori* posvećenu Kazimiru Brunoviću i njegovoj Hrvatskoj, u kojoj su, kako je rekao, “i jedini moji korijeni”. Prigodom posjete Starome Gradu, rodnome mjestu svoga oca rekao je: “Tad sam razumio zanimanje moga oca za tu kulturu. Sve što mi je govorio, bila je istina, a ne plod njegove puste nostalgije kao što sam ja mislio” (Ljubetić, 21. ožujka 2003.).

Nicolas Mihovilović (1916.-1986.), potomak bračkih iseljenika, objavio je tri romana, knjige o likovima iz Magallanesa i zbirku kratkih priča. Pisao je o sudbinama hrvatskih iseljenika na krajnjem jugu Čilea. Nicolasov mlađi brat Domingo Mihovilović Tessier (1918.), član Čileanske akademije, glumac, redatelj, dramaturg, kazališni povjesničar dramatisirao je jedno poglavlje iz prvoga Nicolasovog romana, pod naslovom *Luka Milić, kirurg*, a i sam je 2001. objavio knjigu o svojoj obitelji: “U narodu, koji pamti stoljeća svoga postojanja, ostalo dohodi i prohodi ... Idemo u budućnost, ali dolazimo iz prošlosti to znači da će nešto u nama ostati uvijek nepromijenjeno ... Na temelju toga će se graditi sve što treba nadoći.” (Ljubetić, 22. ožujka 2003.).

Antonio Skarmeta (1940.), porijeklom Bračanin, pripovjedač, romanopisac, esejist, pisac scenarija za film i televiziju, redatelj, sveučilišni profesor, jedan je od najznačajnijih čileanskih i hispanoameričkih književnika. U njegovim djelima također nalazimo hrvatsku tematiku i bračke korijene. Skarmeta je rekao da je postao pisac zahvaljujući svojoj baki Jerki koja ga je tjerala da joj priča i izmišlja priče. Jednom je zgodom čileanski kritičar *Morning Star* istaknuo kako je Skarmetina literatura “putovanje prema vlastitim korijenima gdje kuca ljubav prema životu i ljudima” (Ljubetić, 23. ožujka 2003.).

Pisac i dopisni član Čileanske akademije Eugenije Mimica Barassi također je rekao da je za njegova djela veliku važnost imala činjenica što je potomak hrvatskih iseljenika: “To je od vitalnog značenja. Već od ranog djetinjstva slušao sam pripovijesti, zgrade ili priče koje su kazivali članovi moje obitelji o stvarnim ili izmišljenim događajima. Sve to utječe u stvaranju osobitosti, ostavlja dojmove i tragove. Oni su ucrtani duboko u svijesti i na površini kao tetovaža na koži ... Ima nečeg u Hrvata, u njihovu naslijeđu što ih čini ljubiteljima jezika, izražavanja i humanosti. Ima tu nečeg magičnog.” (Ljubetić, 24. ožujka 2003.).

Osim u povijesnim i književnim djelima, hrvatski etnički identitet u Čileu duboko je ukorijenjen, i zahvaljujući dobro etabiliranoj hrvatskoj etničkoj zajednici²⁹ unu-

²⁹ Prema istraživanju iz 1990. godine, Dane Mataić je utvrdio da je na čileanskim sveučilištima djelovalo oko 140 profesora i predavača, tri rektora, nekoliko dekana, 17 akademika, oko 80 novinara, 140 književnika, 15 svećenika i časnih sestara, dva biskupa, veći broj sportaša i dr. hrvatskog podrijetla. I u poli-

tar čileanskog društva. Hrvatska se promiče i približava Čileu na kulturnom, ekonomskom i znanstvenom planu upravo zahvaljujući hrvatskim iseljenicima, odnosno njenim potomcima.

U posljednje vrijeme mlađi predstavnici, potomci iseljenika (najčešće u dobi od šesnaest do osamnaest godina) posjećuju zemlju svojih predaka, uglavnom kao stipendisti Hrvatske matice iseljenika u ljetnim ili zimskim školama i radnim kampovima. O motivima dolaska i značaja Hrvatske za mlade, govori nam sljedeći primjer s mrežne stranice na kojoj se predstavlja Čileanac Eduardo Martinić, polaznik programa "Eco Heritage Task Force" (EHTF) koji organizira Hrvatska matica iseljenika:³⁰ "Ja sam iz Čilea, rodio sam se u Punta Arenasu. Imam 20 godina. Učim Hrvatski jezik na filozofskom fakultetu u Zagrebu. Za EHTF i kamping sam saznao preko Hrvatske Matice iseljenika da imaju projekt za mlade Hrvate koji žive u dijaspori. Htjeo sam više naučiti o potomcima mojih predaka, i upoznati se sa ostalima sudionicima koji su u istoj situaciji kao i ja i podijeliti iskustva i doživljaje s njima. U Hrvatskoj živim već 4 mjeseca i to je moj prvi posjet domovini mojih predaka, inače moj djed je Hrvat. Htjeo sam više naučiti o potomcima mojih predaka, i upoznati se sa ostalima sudionicima koji su u istoj situaciji kao i ja i podijeliti iskustva i doživljaje s njima. Planiram otići na otok Brač gdje je moj djed rođen. Nadam se da ću imati sreće da sretmem nekoga rođaka i saznam nešto više o mojim korijenima."³¹

U studenom 2001., tijekom održavanja Znanstvenog simpozija "Hrvatska kultura u Čileu i Južnoj Americi" u Punta Arenasu, potpisan je ugovor o suradnji Sveučilišta u Splitu, Zadru i Zagrebu sa Sveučilištem Magallanes.

Godine 2002. prigodom posjeta gradonačelnika i članova Poglavarstva grada Punta Arenas dogovorena je suradnja između splitske osnovne škole *Bol* i čileanske škole *Escuela Republica de Chile* iz Punta Arenasa. Od tada su u više navrata razmijenjeni darovi te učenički likovni radovi i organizirano nekoliko izložbi (npr., izložba u čast čileanskoga poznatog entomologa (hrvatskih korijena) Tomasa Čekalovića Kuščevića.

Iako udruga AMAC³² okuplja diplomirane hrvatske studente širom svijeta, ona, na žalost, još uvijek nema ogranke u Južnoj Americi, pa tako ni u Čileu. Ipak, postoji

---

tičkom životu zemlje Hrvati su prisutni u rukovodstvima nekoliko vodećih političkih partija, desetak ih djeluje u Parlamentu kao senatori i zastupnici. Dva su Hrvata bili kandidati za predsjednika Republike. U gotovo svim vladama poslije Drugoga svjetskoga rata bio je poneki ministar hrvatskog porijekla. Mnogi su potomci Hrvata na najvišim mjestima u diplomatskoj službi, desetak ih je dobitnika najvećega nacionalnog priznanja što se dodjeljuje zaslužnim pojedincima.

³⁰ Hrvatska matica iseljenika (HMI) tradicionalno organizira program Task Force koji okuplja mlade iz domovine i iseljeništa što rade na zaštiti okoliša, obnavljajući zapuštene dijelove hrvatskoga prirodno-spomeničkog i kulturno-povijesnog prostora. Sudionici, uz dnevne obveze, moraju voditi i dnevne zapise koje bilježe na blogovima otvorenim na adresi: <http://www.Blog.hr>. Na glavnoj blog-stranici programa Task Force mogu se naći poveznice na osobne blogove sudionika koji uglavnom na engleskom jeziku pišu što rade i kako se provode.

³¹ Eduardo se predstavio na hrvatskom jeziku. Navodimo ga izvorno, pa otuda i određene gramatičke pogreške u tekstu. Više na mrežnoj stranici: <http://www.matis.hr/projekti>

³² Kratica AMAC li AMCA stvorena je od lat. naziva *Almae Matris Croaticae Alumni*, a označuje udrugu diplomiranih studenata Hrvatske. Udruge koje djeluju pod tim nazivom građanske su neprofitne udruge

bilateralna suradnja Sveučilišta u Zagrebu i Katoličkog sveučilišta (Pontifica Universidad Católica de Chile) u Santiagu, Čile. Inicirano je i otvaranje katedre hrvatskog jezika u Santiagu: "U Santiagu se na Univerzitetu priprema otvaranje Katedre hrvatskog jezika koja bi se zvala po Marku Maruliću, a i jedna ulica u metropoli, na prijedlog akademika Ernesta Livačića, zvala bi se po ocu hrvatske književnosti ... Školovanje čileanskih Hrvata u našoj zemlji, razmjena splitskog Sveučilišta i puntaarenaškog Universidad de Magallanes tek su zameci ... Kulturna nastojanja su zapravo naše pretke i održala u ovome hispanском oceanu gdje se miješaju Kreolci, Indijanci i bijelci u suživotu koji ovu zemlju velikih potencijala, ekonomski raslojenu i opterećenu proturječnostima vodi u bogatu budućnost." (Fiamengo, 2000).

Primjer New South Walesa

Pripadnici mlađeg naraštaja hrvatskih iseljenika u NSW-u pripadaju prvom, drugom, trećem pa čak i četvrtom naraštaju Hrvata, ovisno o razdoblju iseljavanja njihovih predaka. Od posebne je važnosti za hrvatsku etničku zajednicu u NSW-u oblikovanje etničkog identiteta i njegovo očuvanje upravo kod toga mlađeg naraštaja koji je posebno ponosan na svoje hrvatske korijene. Veliku su ulogu pritom na sebe preuzele hrvatske udruge i klubovi, tj. njihovi vodeći ljudi starijeg naraštaja. Kako bi se mladi naraštaj hrvatskih iseljenika sačuvao od potpune asimilacije u australsko anglosaksonsko multikulturalno društvo, čelni ljudi većine hrvatskih udruga nastoje ih uključiti u strukture hrvatskih etničkih organizacija. Naime, shvatili su kako će isključivo većim angažmanom i uključivanjem mlađeg naraštaja u postojeće, ali i nove aktivnosti te mijenjanjem mnogih zastarjelih programa unutar društava, klubova i udruga uspjeti održati te organizacije i općenito hrvatsku zajednicu, te ujedno povećati i broj članova. Mladi naraštaj hrvatskih iseljenika, ako se radi o prvom ili drugom naraštaju (koji je doselilo u NSW tijekom osamdesetih i devedesetih godina prošlog stoljeća) dobro govori hrvatski jezik, dok se njihovi vršnjaci rođeni u NSW-u trude govoriti i naučiti hrvatski jezik u postojećim hrvatskim školama, na tečajevima u domovini koje stipendira Hrvatska matica iseljenika ili njihovi roditelji.

Veliku važnost u oblikovanju i očuvanju etničkog identiteta imaju i folklorne skupine koje djeluju na području NSW-a. Mladi se s hrvatskim narodnim plesovima i pjesmama predstavljaju na različitim australskim proslavama, a česta su gostovanja i u domovini. Tijekom razgovora s pripadnicima mlađeg naraštaja Hrvata u Sydneyu 2003. godine saznalo se kako kod kuće uglavnom slušaju glazbu hrvatskih izvođača poput Olivera Dragojevića, Gibonija, Thompsona, Danijele, Severine, grupa Maga-

---

i okupljaju diplomante jedne visokoškolske ustanove. Osnivanje sličnih udruga, praksa je u sveučilišnim središtima u svijetu, pa tako posljednjih desetak godina dolazi do njihova osnivanja i u našoj zemlji, te čine domaći odjeljak – AMAC Domus. Ogranci AMAC-a izvan zemlje organizirani su u inozemni odjeljak – AMAC-Mundus. Udruge AMAC djeluju u Sjevernoj Americi, Europi, Australiji, Aziji i Africi. Njihov rad posebno se iskazao u ratnim godinama kada su pružile neprocjenjivu pomoć u promicanju Hrvatske u svijetu, te materijalnu pomoć.

zin, Prljavo kazalište, dalmatinskih klapa itd., te ističu kako istodobno putem zabavnih pjesama uče hrvatski jezik i misle na domovinu svojih predaka. Iako većina mlađeg naraštaja u roditeljskoj kući njeguje etnički identitet, od posebnog su značenja i već spomenute škole u kojima, uz hrvatski jezik, uče i o povijesti i kulturi matične domovine, te Crkva kao objedinjujući čimbenik u očuvanju hrvatskog etničkog identiteta, ali i kao povećani prostor u kojem se odvija velik dio duhovnog i kulturnog rada i života (priređuju se sastanci, zabave, predavanja i piknici vikendom).

Na području književnosti i umjetnosti, najveća zasluga u očuvanju hrvatskog etničkog identiteta kod mlađeg naraštaja hrvatskih iseljenika pripada društvu HALUD (Hrvatsko-australsko literarno i umjetničko društvo) koje je dosad objavilo jedanaest knjiga. Anna Kumarich je na proslavi obljetnice HALUD-a izjavila: “Ne možemo nego biti ponosni na sva svoja ostvarenja koja HALUD njeguje, širi i štiti. Narod bez duhovne baštine i nacionalnog identiteta nije narod ...” (Tkalčević, 1999).

Osobito značenje pripada Društvu bivših studenata i prijatelja hrvatskih sveučilišta (AMAC) kojem su ciljevi daljnja suradnja, okupljanje bivših studenata i prijatelja hrvatskih sveučilišta, promicanje hrvatske kulture u australskom društvu, organiziranje umjetničkih izložbi, festivala hrvatske hrane i pića, koncerata hrvatskih grupa i izvođača, što izaziva posebno zanimanje kod mlađeg naraštaja australskih Hrvata.

Hrvatska matica iseljenika iz domovine različitim programima i aktivnostima privlači i potiče mlađi naraštaj australskih Hrvata na učenje hrvatskog jezika tijekom ljetnih i zimskih škola učenja hrvatskog jezika u domovini, organizira upoznavanje prirodnih ljepota i kulturnih vrijednosti Hrvatske te time potiče i razvija etnički identitet, a ujedno nadograđuje njihova znanja o Hrvatskoj. Istodobno se razvija međusobna suradnja i povjerenje na relaciji zemlje prijema i zemlje podrijetla (domovine), što je od posebnog značenja za mlađi naraštaj hrvatskih iseljenika, a stječe se i nova poznanstva i prijateljstva. Tako je s ciljem usavršavanja hrvatskog jezika i približavanja Hrvatske mlađem naraštaju hrvatskih iseljenika iz NSW-a 2005. godine organiziran trojtjedni studijski boravak skupine maturanata i nastavnika iz Sydneya u Hrvatskoj, s posjetom dvorcu Trakošćan, Varaždinu i svetištu Mariji Bistrici. Uz to, Hrvatska matica iseljenika organizirala je i predstavljanje izložbe “Izbliza – Hrvati u Australiji” u Hrvatskoj te predstavljanje knjige “Susret svjetova i Australija” u Zagrebu na kojima je nazočio i mlađi naraštaj Hrvata iz NSW-a.

Zaključne napomene

Na oblikovanje hrvatskog etničkog identiteta u dvije prekomorske zemlje – Čileu i NSW-u, znatno je utjecala migracija, politika zemlje useljenja i zemlje iseljenja. Zbog velike fizičke udaljenosti dviju navedenih država od Hrvatske, zemlje iseljenja, te zbog političkih prilika koje su u njoj vladale, kao i stoljetnog potiskivanja nacionalnog imena, pretpostavili smo da hrvatski etnički identitet neće “preživjeti”. Ako se uzme

u obzir “povijesna dimenzija” u stvaranju hrvatskog etničkog identiteta, onda se vidi da je u Čileu hrvatski identitet bio potisnut u korist jugoslavenskog identiteta, a da je u Australiji istodobno postojao i jugoslavenski i hrvatski etnički identitet. Stoga će se proces redefiniranja etničkog identiteta u vrijeme Domovinskog rata i raspada Jugoslavije drugačije odraziti na hrvatske etničke zajednice u tim zemljama, kao i na stvaranje njihove etničke svijesti. Razlog tome nalazi se u poslijeratnoj migraciji (politička migracija nakon Drugoga svjetskog rata) koja je u Australiji bila veća, organiziranija i koja je osnovala nekoliko nacionalnih društava. U očuvanju hrvatskog etničkog identiteta u tom razdoblju u Australiji ističe se utjecaj hrvatske katoličke crkve, odnosno katoličkih udruga. U Čileu je poslijeratna migracija bila mala, pod čvrstim nadzorom službene jugoslavenske vlasti i odvojena od “projugoslavenizirane” hrvatske etničke kolonije. Hrvatska katolička crkva, misija, župa ili neki sličan organizacijski oblik među hrvatskim iseljenicima u Čileu nije postojao. Isto tako, dok su neposredno nakon prvih slobodnih izbora u Hrvatskoj u NSW-u nikli ogranci HSP-a i HDZ-a, u Čileu se još uvijek vodila snažna jugoslavenska propaganda.

Pojedini intelektualci, koji su uglavnom rođeni u Hrvatskoj i migrirali u Čile nakon Drugoga svjetskoga rata, organizirali su tribine, predavanja, prevodili vijesti iz Hrvatske, utjecali na etničku koloniju i na čileansko javno mijenje, pa je hrvatska (jugoslavenska) etnička kolonija na taj način osnažila etničku svijest. U NSW-u se pak većina iseljenika odmah identificirala s Hrvatskom, jer je upravo slobodna Hrvatska izvan jugoslavenskih okvira bila ostvarenje njihova sna. Redefiniranje etničkog identiteta za vrijeme Domovinskog rata, iako u različitom obliku, odrazilo se u obje države. Nakon Domovinskog rata, hrvatska etnička zajednica u Čileu, zahvaljujući svome visokom položaju na čileanskoj društvenoj ljestvici, pridonijela je tomu da je Čile prva prekomorska država koja je međunarodno priznala nezavisnost Republike Hrvatske. Etnička mobilizacija u pružanju moralne i materijalne pomoći, te briga oko izbjeglica bila je zastupljena u obje države, što je pokazatelj jedinstvenih ciljeva Hrvata u domovini i iseljeništvu.

Danas se etnički identitet u NSW-u i Čileu prepoznaje kroz različite aktivnosti institucionalnih i neinstitucionalnih oblika etničkog zajedništva i, kao najvažnije, kroz pojačano zanimanje potomaka hrvatskih iseljenika koji etnički identitet smatraju bitnim u razumijevanju svoga vlastitog identiteta.

“Obećanje povratka” prvih ekonomskih iseljenika sada je preneseno na njihove unuke, pravnike koji se vraćaju u svoju pradomovinu kako bi “razumjeli sebe” i ono što čini njihov identitet. Unatoč visokom stupnju asimilacije, osobito kod mlađih potomaka hrvatskih iseljenika, etnički identitet postaje sve više stvar kulturnog izbora koji se izražava u potrebi povezivanja obje domovine (zemlje iseljenja i zemlje useljenja). Etnički markeri poput jezika, religije, običaja i kulture uočavaju se u obje države, ali u različitim oblicima. U Čileu jezik i religija nisu pokazatelji hrvatskog etničkog identiteta, za razliku od NSW-a. Hrvatske škole u Čileu postoje samo na simboličkoj razini (nose samo hrvatski naziv, a pohađaju je uglavnom Čileanci), dok u NSW-u, osim hrvatskih škola, postoje Hrvatski studiji na Sveučilištu Macquarie.

Unatoč razlikama, može se zaključiti da hrvatski etnički identitet u obje države može poslužiti kao snažna poluga u transnacionalnom povezivanju i otvaranju Hrvatske svijetu. Budući da je identitet dinamičan i u stalnom procesu promjena, i hrvatski etnički identitet stalno mijenja oblike i svojstva. Hrvatski etnički identitet u Čileu i NSW-u određen je društvom prijema pa, iako govorimo o “simboličkoj etničnosti”, i australskim i čileanskim Hrvatima on je ipak bitna karika u društveno-ekonomskom razvoju ovih država i zastupljenosti Republike Hrvatske, njene kulture, običaja i vrijednosti izvan nacionalnih okvira.

Literatura

Armstrong, J. (1982). *Nations before Nationalism*. Chapel Hill NC: University of North Carolina Press.

Alagich, M. (1988). “Early Croatian Settlement in Eastern Australia, in The Australian People”: an: J. Jupp, Angus and Robertson (ed.). *Encyclopedia of the Nation, its People and their Origins*. New South Wales: North Ryde.

Antić, Lj. (1987). *Naše iseljeničtvo u Južnoj Americi i stvaranje jugoslavenske države 1918*. Zagreb: Stvarnost.

Antić, Lj. (1991). *Hrvati u Južnoj Americi do godine 1914*. Zagreb: Stvarnost & Institut za migracije i narodnosti.

Antić, Lj. (2002). *Hrvati i Amerika*. Zagreb: Hrvatska matica iseljenika.

Banović, B. (1990). “Potisni i privlačni faktori u iseljavanju iz Hrvatske u Australiju od konca 19. stoljeća do recentnog vremena”, *Migracijske teme*, Zagreb, br. 1.

Budak, L. (1988). “The Conditions of Croatians, in The Australian People”: an: Jupp, Angus and Robertson (ed.). *Encyclopedia of the Nation, its People and their Origins*. New South Wales: North Ryde.

Bonačić Dorić, L. (1941). *Historia de los Yugoslavos en Magallanes su vida y su cultura*. Punta Arenas, svezak I, II, III.

Bošnjak, T. (2005). Hrvatske škole u Australiji, u: *Izbliza, Hrvati u Australiji*. Zagreb: Hrvatska matica iseljenika, str. 10-13.

Božić, S. (1998). „Etničnost migrantiskih zajednica: nastajanje novih manjina“, u: Ružica Čičak-Chand i Josip Kumpes (ur.) *Etničnost, nacija, identitet: Hrvatska i Europa*. Zagreb: IMIN&Naklada Jesenski Turk&Hrvatsko sociološko društvo, str. 85-100.

Colic-Peisker, V. (2005.) “Australski Hrvati na početku 21. stoljeća”, u: Silvija Letica (ur.) *Izbliza, Hrvati u Australiji*. Zagreb: Hrvatska matica iseljenika, str 5-7.

Čizmić, I. i Živić, D. (2005). “Vanjske migracije stanovništva Hrvatske-kritički osvrt”, u: *Stanovništvo Hrvatske-dosadašnji razvoj i perspektive*, Zagreb: Institut društvenih znanosti “Ivo Pilar”.

- Heršak, E. ur. (1998). *Leksikon migracijskoga i etničkoga nazivlja*. Zagreb: IMIN&Školska knjiga.
- Hetrich, I. (1996). *Kroz Južnu Ameriku*. Zagreb: Marin Držić.
- Holjevac, V. (1968). *Hrvati izvan domovine*. Zagreb: Matica Hrvatska.
- Gol, N. (1980). "Katastrofa barka Stefano i Prvi hrvatski doseljenici u Australiji", u: *Iseljenički kalendar*. Zagreb: Hrvatska matica iseljenika.
- Jenkins, R. (1996). *Social Identity*. London i New York: Routledg.
- Katunarić, V. (2003). *Sporna zajednica*. Zagreb: Naklada Jesenski Turk & Hrvatsko sociološko društvo.
- Leontić, Lj. (1955). „Jugoslavenska narodna obrana u Južnoj Americi“, u: Zagreb: *Matičin iseljenički kalendar*.
- Mataić Pavičić, D. (1992). „Hrvatska dijaspora u Čileu“, Izlaganje sa znanstvenog simpozija u Dubrovniku povodom 500. godina otkrića Amerike.
- Mataić Pavičić, D. (1998). „*Hrvati u Čileu/Croatas en Chile*“. Zagreb: Pintar design.
- Melucci, A. (1996-1997). "Etnički i kulturni identitet". Beogradski krug. Beograd, br. 3-4/1-2, str. 34-49.
- Perić, M. (2003). „Kulturna društva čileanskih Hrvata“, u: Kukavica Vesna (ur.). *Hrvatski iseljenički zbornik 2004*. Zagreb: Hrvatska matica iseljenika, str. 267-278
- Perić, M. (2004). *Obrasci transformacije identiteta hrvatskih iseljenika u Čileu* (magistarski rad). Zagreb: Fakultet političkih znanosti.
- Poutignat, Ph. i Streiff-Fenart, J. (1997). *Teorije o etnicitetu*. Beograd: Biblioteka XX vek.
- Radica, B. (1992). *Hrvatska 1945*. Zagreb: Grafički zavod Hrvatske.
- Rojnica, I. (1994). *Susreti i doživljaji-razdoblje od 1938. do 1975 u mojim sjećanjima*, knjiga druga:1945-1975. Zagreb: DoNeHa.
- Smith, A. (1986). *The Ethnic Origins of Nations*. Oxford: Books.
- Smith, A. (1995). *Nations and Nationalism in a Global Era*. Cambridge: Polity.
- Smith, A. (1998). *Nacionalni identitet*. Beograd: Biblioteka XX vek.
- Smith, A. (2003). *Nacionalizam i modernizam*. Zagreb: Politička misao.
- Stanković, V. (2005). "Pastoralna skrb za Hrvate-katolike u Australiji", u: *Izbliza, Hrvati u Australiji*, Hrvatska matica iseljenika, Zagreb, str. 8-9.
- Škvorc, B. (2005). *Australski Hrvati, Mitovi i stvarnost*. Zagreb: Hrvatska matica iseljenika.

Šutalo, I. (2004). *Croatians in Australia, Pioneers, Settlers and Their Descendants*. Kent Town, South Australia: Wakefield Press.

Tilly, Ch. (1978). "Migration in Modern European History", u: W.H. Mc Neill & R.S. Adams (ed.). *Human Migration: Patterns and Policies*. London: Bloomington Indiana University Press.

Tkalčević, M. (1999). "Povijest Hrvata u Australiji", Hrvatski svjetski kongres u Australiji, Melbourne.

Zlatar Montan, V. (1994). *Raices Croatas en la region de Antofagasta*. Antofagasta.

Zlatar Montan, V. (2002). *Immigracion Croata en Antofagasta*. Antofagasta-Chile: Hrvatski dom.

Weinreich, P. (1988). "Variations in Ethnic Identity: Identity Structure Analysis", u: Liebkind, Karmela (ur.). *New Identities in Europe*, Hants England: Gower.

Novinski tisak:

Cvitan, Grozdana. „Čovjek pretrpi svašta”, *Matica*, Zagreb, br.1, 2003:18.

Fiamengo, Jakša. "Jadranski geni na jugu Čilea", *Slobodna Dalmacija*, 9. travnja 2000.

Košćić, Nevenka. "Antofagasta je jedino mjesto na svijetu gdje se još plešu hrvatski salonski plesovi", *Večernji list*, Zagreb, 18. siječnja 2002.

Lešić, Željka. "U posjetu hrvatskoj matici iseljenika-Francisco Dulcic, useljenik iz Čilea". *Dom i svijet*, broj 236, 2000., (www.hic.hr/dom/236).

Ljubetić, Jerko. "Lenka, Nerudin val od kristala". *Slobodna Dalmacija*, Split, 20. ožujka 2003.

Ljubetić, Jerko. "Hrvatska srž u čileanskoj literaturi", *Slobodna Dalmacija*, Split, 21. ožujka 2003.

Ljubetić, Jerko. "Hrvati na kraju svijeta". *Slobodna Dalmacija*, Split, 22. ožujka 2003.

Ljubetić, Jerko. "Literarno putovanje u korijene" *Slobodna Dalmacija*, Split, 23. ožujka 2003.

Ljubetić, Jerko. "Ima nešto magično u hrvatskom narodu". *Slobodna Dalmacija*, Split, 24. ožujka 2003.

Jugoslavija, Antofagasta, Chile, 1915.

Mesarić Žabčić, Rebeka (2002). *Australija zemlja obećana*, Feljton slobodne Dalmacije, *Slobodna Dalmacija*, Split.